

БИБЛИОТЕКАРСТВО

ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНАК

ВЕСНА МИЛАНОВИЋ СИМИЋИЋ¹

Радио-телевизија Војводине

UDK: 027.022+027.6]:004.9

BIBLID: 0353-7129, 28(2023)2, p. 211-224

ИСКУСТВА ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА У РАЗЛИЧИТИМ УСТАНОВАМА: ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА У СОМБОРУ, ЦРКВЕНА БИБЛИОТЕКА У АПАТИНУ И СОМБОРСКО ПЕВАЧКО ДРУШТВО

Резиме: Циљ овог рада је да прикаже опсег, могућности и ограничења дигитализације културног наслеђа у библиотекама, установама или удружењима која поседују библиотечко-информациону грађу од завичајног и значајног интереса за грађане и историју места у којој се налазе. Истраживање је спроведено у сомборској Градској и матичној библиотеци „Карло Бијелички”, Црквено-завичајној библиотеци подунавских Немаца у Апатину и Сомборском певачком друштву. Уочени проблем је како да се у мањим срединама континуираном дигитализацијом сачувају старе и ретке књиге, периодика, записи или документи и каква је подршка за то неопходна. Резултат спроведеног истраживања односи се на различите установе у сличном проблему које повезује разноврсна завичајна грађа и исти циљ, а то је да дођу до што већег броја корисника и новчаних средстава да би покренули процес дигитализације, сачували богату баштину и уступили је у дигиталној форми читалачкој публици. Закључак је да је неопходно: континуирано обезбедити финансирање дигитализације у свим установама културе које имају културно-завичајну грађу, боље надокнаде за запослене, омогућити видљивост оних удружења или организација које могу равноправно конкурисати за пројекте дигитализације, без обзира како су административно у систему регистровани. Описани и наговештени проблеми су резултат анализе транскрипта неструктурисаних интервјуа са испитаницима из наведених установа.

Кључне речи: завичајна грађа, дигитализација, култура, наслеђе, библиотеке

Увод

Као средство образовања и духовних потреба људи, књига је у овом промењеном систему друштвених вредности и нових технологија унапредила своју присутност у стварности, а захваљујући дигитализацији њена мисија је пресељена у виртуелни простор за даља истраживања. Библиотеке су спознале да

¹ vesna.milanovic@rtv.rs

„умрежавање садржаја повећава моћ интернета и доприноси фасцинацији интернетом” (Klimpel i Ojler, 2019, str. 127). Дигитализација завичајних фондова је веома важна, јер се „промовише и негује локална културна баштина и историјско наслеђе, које у ери глобализације бивају реално потискивани од стране доминантних и униформисаних културних трендова” (Трифуновић, 2010, стр. 158). Библиотеке нису само организатори целокупног људског знања, већ се за њих каже да су похрањена људска мисао. Дигиталне технологије омогућавају библиотекама технологије за чување најважнијих завичајних и историјских књига, информација или података у један дигитални складишни простор уз коришћење софтверских и хардверских система: „Нове технологије такође омогућавају израду модела, симулације материјалних културних добара у виртуелној стварности (на пример, виртуелне реконструкције објеката из прошлости). Дигиталне форме праћене су метаподацима (време, место настанка, установа у којој се чува оригинал и слично) и софтверским алатима који омогућавају различите активности корисника” (Стојић, 2014, стр. 231). У том смислу је од важности постало и управљање дигиталним документима, односно права коришћења дигиталних докумената, нарочито ако знамо у којој мери се брзо копирају и шире е-књиге или различити документи. „Интернет је такав да омогућава веома много пиратерије и неовлашћеног коришћења, копирања и дистрибуције разних садржаја који су под заштитом ауторских права. Немогуће је контролисати ситуацију и дистрибуцију копија тако што би се онемогућиле израде дигиталних копија” (Брзуловић-Станисављевић, 2011, стр. 41). Институционално, Брзуловићева напомиње да дигитална права у свету користе велике корпорације како би се заштитиле од индустријске шпијунаже и зараде на пиратерији. Према Закону о ауторским и сродним правима (Закон о ауторским и сродним правима, 2019, чл. 147) у савезној библиотеци „Карло Бијелички”, дигитализација културно-историјске баштине старије од 70 година не подлеже ауторским правима. У овој Библиотеци углавном се дигитализује завичајна грађа старија од тог периода, јер не подлеже законском ограничењу. С друге стране, као заштита дигиталног документа од даљег копирања, а са циљем идентификације оригиналности и изворности, користи се дигитални водени жиг, који може садржавати било коју информацију. У ову сврху за утврђивање аутентичности, а као метод против фалсификовања дигиталних докумената, као алгоритам се употребљава електронски дигитални потпис. Поред правних механизма за заштиту ауторских права, који се ослањају на поменути Закон о ауторским и сродним правима, у Србији се заштитом ових права бави Завод за заштиту интелектуалне својине, који функционише и на међународном нивоу, а опус њихових услуга заштите може се прочитати на званичном сајту (<https://www.zis.gov.rs>).

Библиотеке су међу првима почеле користити савремене информационе системе и своје услуге осавремениле да би обезбедиле широкој популацији и корисницима услуге преко информационе веб мреже. Унапређујући садржаје да би се приближиле књигољупцима, на примеру Градске библиотеке „Карло Бијелиц-

ки” видимо да су покренули Центар за дигитализацију „Дигитални Сомбор“ са циљем да у будућности значајне публикације имају своје место на једном интернет порталу. У међувремену, од 2019. године због нове систематизације и реорганизације радних места, сомборска Библиотека је укинула Одељење за дигитализацију, али пројекат „Дигитални Сомбор” се и даље примењује. Међутим, многе локалне библиотеке или организације нису успеле да покрену процес дигитализације, попут Црквено-завичајне библиотеке Музеја подунавских Немаца у Апатину, или Сомборског певачког друштва. Различите установе повезује разноврсна завичајна грађа и проблемски оквири, али и исти циљ, а то је да дођу до што већег броја корисника и да сачувају своју богату грађу. На пример, не постоје законски механизми којим би „певачко друштво” покренуло буџетирање пројекта дигитализације, а „локална културна баштина представља целовитост културног наслеђа одређеног географског подручја и временског периода, и чини део обухватније културе баштине нације или региона, задржавајући истовремено своју посебност и јединственост” (Трифунковић, 2010, стр. 157). Дигиталне библиотеке су логично проширење физичких библиотека новим ресурсима и сервисима у дигиталном добу у којем живимо. У односу на класичне библиотеке, дигиталне библиотеке имају неке предности, а једна од најзначајнијих предности је ширење дигитализованих старих и ретких дела што већем броју истраживача. У овом раду проблем дигитализације културно-историјске и завичајне грађе сагледаћемо из три аспекта различитих установа културе, од којих смо већ поменули Црквену библиотеку у Апатину, Сомборско певачко друштво, које функционише као удружење грађана и сомборска библиотека „Карло Бијелички”. За квалитативни инструмент истраживања користили смо интервју и помоћ аудио-визуелне технике са циљем да у отвореној међуљудској интеракцији са кључним људима, запосленим у овим установама забележимо што више аутентичних података о конкретним проблемима са којима се суочавају.

Градска библиотека „Карло Бијелички“ у Сомбору

Сомборска Градска библиотека „Карло Бијелички“ је формирала Центар и Одељење за дигитализацију 2009. године. Запослени на пословима дигитализације у овој Градској библиотеци истичу да се много тога урадило у прошлој деценији, али да су велика очекивања у том процесу условљена економским околностима. Уколико упоредимо шта каже Правилник о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа (Правилник о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа, 2018, чл. 4, чл. 5, чл. 6) са тврдњама Дејана Подлипеца и Иње Фирањ, запослених у сомборској Градској библиотеци „Карло Бијелички” на Одељењу за културно-образовне програме и подстицај читања, као и на пословима дигитализације, сазнајемо да ова матична Библиотека углавном испуњава сврху и циљеве дигитализације културног наслеђа дефинисане чл. 4

наведеног Правилника, у обиму који јој то дозвољавају финансије и људски ресурси. Такође, библиотека претежно обавља процес дигитализације по свих девет критеријума чл. 5 Правилника из 2018. године кроз све планиране послове, а запослени у сомборској Библиотеци су истакли следеће одговоре: „У Градској библиотеци се одређују приоритети дигитализације, а у плановима и програмима понекад буде мањих одступања у смислу обима посла и они се мењају из године у годину и усклађују са пројектима за које се конкурише. Обавља се одабир и припрема културних добара уз пратећу документацију подразумевану за процес дигитализације. Такође, формира се дигитални запис, уноси се дигитални запис са припадајућим метаподацима у информациони систем, одговорно се управља дигитализованим културним наслеђем, што је транспарентно на званичном сајту сомборске Библиотеке (http://www.biblioso.org.rs/digitalna_arhiva). Редовно се контролише квалитет сачињених дигиталних објеката који направе обучени људи запослени по краткорочним уговорима о Јавним радовима. Дигитално културно наслеђе се чува на веб сајту и на хард дисковима, а доступност дигитализованог културног наслеђа је видљива на веб сајту Библиотеке која је доступна широком читалачком аудиторијуму”. Што се тиче одређивања приоритета дигитализације дефинисаних у чл. 6 већ споменутог Правилника из 2018. године, запослени у Библиотеци наводе да одређују приоритете и обим дигитализације у складу са расположивим ресурсима, осим критеријума који се односи на физичке карактеристике културног добра у вези расположивих техничких и људских ресурса за процес дигитализације. У том смислу, проблем су људски ресурси, јер обим посла зависи од динамике конкурса Јавних радова, који се расписују за овакве послове преко Националне службе запошљавања.

Сомборска Градска библиотека је матична библиотека, а то према Правилнику из 2017. године (Правилник о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора, 2017, чл. 6) значи да овакав тип библиотека има најмање два запослена лица са најмање основним струковним студијама из области природно-математичких или техничко-технолошких поља, а Библиотека је систематизацијом радних места из 2019. године укинула Одељење за дигитализацију. Запослени у овој библиотеци Дејан Подлипец каже да иако Одељење као такво више не постоји да и даље обавља послове руководиоца дигитализације културно-историјске грађе. Послови на дигитализацији се обављају периодично, а највише се ради када Библиотека добије средства путем конкурса за овакве намене и када се ангажују лица по уговору. Тренутно се у овој Библиотеци дигитализују старе Сомборске новине, као завичајна хроника пуна информација коју често траже различити истраживачи, а дигитализују се и збирке књижевника Вељка Петровића. Што се тиче техничке опремљености, поседују адекватну рачунарску опрему и А3 скенер за потребе дигитализације, што значи да је технички опремљена за основну делатност, али недостаје још један скенер који се зове „Bookeye“ и који је специјализован за дигитализацију старих и ретких књига које прођу процес рестаурације.

Током анализе обављеног разговора са Подлипецом, који је био од самог почетка укључен у пројекат „Дигитални Сомбор”, закључује се да дигитализација и њени приоритети каскају за адекватном финансијском подршком, која би подразумевала континуирани рад одговарајућег обима на овом захтевном послу. За послове обављања дигитализације Градска библиотека „Карло Бијелички” свих претходних година ангажује лица по програмима Јавних радова Националне службе за запошљавање. Углавном су по Јавним радовима добијали два или три лица за ангажовање по пројекту. На последњем Јавном раду 2022. године за потребе дигитализације су у сомборској Библиотеци била ангажована три лица у периоду од четири месеца, а радили су на скенирању и обради скенираних докумената ОЦР-ом (Приповетке Вељка Петровића) и настављен је унос метаподатака и скенираних докумената у базу (Дунатај). Међутим, како Библиотека нема довољан број запослених, а како су мало плаћени Јавни радови, по речима Подлипеца није упитан наставак дигитализације, већ ко ће тај посао да обавља зато што је захтеван, а изузетно мало плаћен. С друге стране, веома битан фактор је недостатак одговарајућег броја новозапослених људи са сталним радним местом који би чинили део једног константног тима у послу око дигитализације.

На питање када је формирана главна база дигиталних података, од Подлипеца сазнајемо да је то било 2011. године и да је од тада у њу унето 25.657 страница новина и часописа. Будући да сомборска Библиотека датира још од 1859. године, дигитализација је важан искорак у чувању културно-историјске и библиотечко-информационе грађе. Оно што се истиче као важно јесте да се све стране скенираних докумената могу претраживати захваљујући метаподацима који дају детаљан опис. О томе зашто је било важно да се комплетно дигитализује месечни часопис Голуб (1879–1913) говоре подаци да је тај часопис покренут 1879. године, у часу када Србија није имала други дечји лист. Од 1892. године је објављиван два пута годишње, а у њему су излазили књижевни прилози и занимљивости из разних области, а неговао је и поуку и родољубиво осећање. Када се говори о дигитализацији докумената, увек се размишља о простору који треба обезбедити за све оно што жели да се сачува. Све што је дигитализовано Библиотека чува на серверу и на хард дисковима. Од 2011. године, када је направљена база података, па до данас, према подацима Дејана Подлишеца, ажурирано је 4.187 дигитализованих бројева наслова завичајне периодике са припадајућим метаподацима, што је укупно 43.743 страница новина и часописа. Свака унета страна је претражива захваљујући метаподацима који је описују. Све што је дигитализовано може се пронаћи на страници Дигитална збирка (http://www.biblioso.org.rs/ci/digitalna_arhiva). Такође, анализом интервјуа, закључује се суштина проблема са којом се у процесу дигитализације суочава ова Градска библиотека, а то је обим дигитализације у предстојећем периоду и што је ова матична Библиотека дозволила да се последњом систематизацијом рада у овој установи укине Одељење за дигитализацију.

Црквено-завичајна библиотека у Апатину

Музеј Подунавских Немаца налази се у Апатину, у здању католичке цркве „Срце Исусово” и у просторијама оближње парохијске куће. Музејом и црквеном библиотеком руководи Удружење „Адам Беренц” из Апатина на чијем је руководећем месту Борис Машић, апатински хроничар и предавач немачког језика. У окриљу музеја налази се једна од највећих збирки обредних предмета и сакралних уметничких дела у региону, као и уникатна колекција црквеног текстила, али и библиотека, у којој се налази више од 60.000 хиљада докумената, примерака периодике, рукописа и књига, од којих поједине датирају из 16. века. Један део базе података књига из ове библиотеке доступан је на званичном сајту (<https://www.danubeswabianmuseum.com/biblioteka>). Поред бројне завичајне грађе, старе и ретке књиге, дигитализација културног наслеђа у овој библиотеци још није ни започета, јер је требало више од деценије да се успоставе услови како би ова установа ушла у систем и била доступна истраживачима и туристима. Око три хиљаде књига у збирци ове библиотеке могу се сматрати библиографским раритетима. Током интервјуа са Машићем сазнајемо да Музеј чува комплетне архиве десет некадашњих немачких општина, као и вредан природњачки, етнолошки и историјски материјал, јер су на овим просторима Војводине својевремено вековима живели Немци. Многи од предмета или књига који су сачувани у овом апатинском здању су спашени од уништења из рушевних и запуштених цркава у местима широм Бачке. Мисија музеја и црквене библиотеке у Апатину је, према речима Машића, чување и промоција културно-историјске заоставштине Немаца у овом делу Европе, који су ту некада живели, едукација о историји и значају немачке заједнице за ово подручје, али и подстицање међунационалног упознавања, као и међуетничког и религијског разумевања. Поврх тога, музеј и библиотека имају за циљ промоцију изузетно богатог мултикултуралног и мултинационалног наслеђа Апатина, Војводине и Србије, са чиме и настоје упознати бројне туристичке посетиоце и истраживаче који ову установу посећују.

Жупна кућа, у којој је смештена црквена библиотека, била је својевремено дом Адама Беренца, католичког свештеника, новинара и истакнутог противника нацизма међу Немцима у бившој Југославији. Како је у интервјуу казао Машић, у жупној кући је већ постојала скромна библиотека Адама Беренца. Машић истиче да је од 2001. године до данас био дуг пут тражења завичајно-историјских књига и других вредних докумената да би били спашени и своје место добили на полицама данашње црквене библиотеке у Апатину: „Библиотека углавном поседује старе и ретке књиге, а до сада је каталогизирано 13.000 књига. Најстарија књига коју смо нашли и сачували датира из 1550. године. Већина тих књига потиче из бивших некадашњих немачких жупа у Војводини. Својевремено сам проналазио књиге из периода од 16. века до 18. века, а на ово подручје су их некада давно доносили језуити током 18. века. Те књиге су биле буквално одбачене и бачене да

иструну”. Велику пажњу придаје старој и реткој књизи „Историја Мађара” Антонија Бомфинија из 1609. године, која се чува под видео надзором у стакленој витрини. Машић објашњава да је та књига нађена бачена у подруму католичке цркве у Оцацима, а како је та књига доспела у ту цркву и када, то није познато. Машић напомиње да у библиотекама у Европи постоји само неколико примерака те књиге Бомфинија, која је дигитализована: „Поред примерка ове књиге, постоји још један који се чува у Библиотеци Матице српске. Веома је значајна за изучавање историје Мађара, који су такође староседеоци, као што су то били Немци или Срби. Иако ову вредну књигу чувамо у стаклу, потребна јој је хитна рестаурација да би се адекватно сачувала за будућа поколења и истраживаче. Само ћу рећи да није било интересовања да се ова књига дигитализује”.

У апатинској црквеној библиотеци сакупљено је огромно културно благо, па се осим филозофских, ту може наћи и значајан део историјских и теолошких књига из католичке и протестантске провенијенције. До сада су у овој апатинској црквеној библиотеци имали највећу подршку фондација коју додељује Влада Немачке. На пример, из тих фондације је финансиран пројекат каталогизације публикација у црквеној библиотеци за 13.000 књига током 2021. године.

Машић напомиње да је дигитализација старе и ретке књиге у овој црквеној библиотеци велика жеља, да су кроз донације добили опрему за тај посао, али да то још увек није могуће, јер недостају финансијска средства и запослени људи који би обављали тај посао. Црквена библиотека у Апатину је административно регистрована тек 2022. године и под надзором је сомборске библиотеке „Карло Бијелички”. Последњих десетак година су се интензивно прикупљале књиге и локација се звала „библиотека”, али није била званично тако регистрована. Будући да немају више административних препрека, очекују да ће у блиској будућности дигитализација бити могућа, јер имају потенцијал да као црквено-завичајна библиотека конкуришу за пројекте. Сматрају да би било веома драгоцено да се најзначајнија и најстарија грађа постави на интернет и буде доступна истраживачима из целог света, као и онима које занима историјски пут књиге до те библиотеке, по чему желе да буду препознатљиви читалачкој публици. За сада су урадили каталог архивске грађе и дела старих и ретких књига. Црквена библиотека поседује старе и ретке књиге које се не могу наћи ни у једној другој библиотеци у Србији. У колекцији ове библиотеке је најстарији власнички печат (лат. *ex libris*) у Србији из 1617. године на немачком језику. У овој библиотеци се налази значајан број томова књига самостанских библиотека из 17. и 18. века који су на непознат начин дошли у некадашњу провинцију, која се налазила на подручју данашњег Западнобачког округа. На питање откуд такве књиге у нашим црквама, Машић наводи да су до 18. века језуити преузимали своје дужности по жупама широм Бачке, а да су приликом својих селидби највише носили књиге, јер су књиге биле њихово највеће благо. Селидбе малих библиотека биле су приоритет код језуита, који су заправо правили мале библиотеке у својим црквама. У апатинској црквеној библиотеци има преко 1.000 таквих књига које су

сачуване до данас, а на којима се налазе и потписи неких језуита, тврди Машић и додаје: „Од изузетног значаја за наше књиге био би процес дигитализације, али то је процес који изискује време и који траје годинама, али који мора да има континуитет. За сада све што је дигитализовано је на нивоу статистичке грешке и то нигде није ни видљиво”. Машић наглашава да имају одличну сарадњу са сомборском библиотеком „Карло Бијелички”, која их је и регистровала: „За сада нисмо у Кобис систему. Дуго смо размишљали како да каталогизирамо нашу библиотеку и тражили смо начин, међутим није било могуће нешто такво, јер нисмо имали финансије да платимо лиценцираног човека који би све то урадио. Имали смо срећу што су код нас овде у Бачкој људи препознали да трагамо за књигама, па су нам поклањали и целе кућне библиотеке, где се нађе веома ретких наслова. Наша мисија је да на основу свега тога што имамо о књизи, од аутора до власника и пута којим је стигла до нас, ми то све уносимо у метаподатке. Класификујемо све што нађемо у тим књигама, од слика и писама до пресованог цвећа. Једном речју, нама је изузетно важан власнички однос према књигама и верујем да се и по томе разликујемо од многих других”. Библиотека поседује на хиљаде свезака периодике, архивског материјала и збирке историјског, етнолошког и природњачког карактера. Већина књига је на латинском и немачком језику, али их има на мађарском, холандском, италијанском и нешто на хрватском језику. У збирци поседују и бројне молитвенике који датирају с краја 16. до 18 века. У овој библиотеци има још много посла са бројним књигама које треба сортирати, па урадити каталогизацију, а напослетку и дигитализовати.

Сомборско певачко друштво

Сомборско певачко друштво је основано 1870. године као Српско црквено певачко друштво и од тада до данас организовано и трајно негује уметничку, народну, вокалну и инструменталну музику. Тренутно имају око 100 чланова који добровољно и волонтерски учествују у свим активностима. Од 1912. године, Сомборско певачко друштво налази се на тргу Светог Ђорђа и власник је дела објекта у којем се организују активности, а важно је напоменути да у Србији има веома мало удружења и друштава оваквог типа која континуирано трају и имају у власништву своју зграду и богату архивску грађу. Здање Сомборског певачког друштва од 1997. године је заштићено као споменик културе у корпусу центра града Сомбора. Под кровом Друштва тренутно делују секције Мешовити хор Сомборског певачког друштва и Градски дечји хор „Шарени вокали”. Ово певачко друштво привукло је значајну пажњу јавности када су крајем 2022. године покренули врло необичан и оригиналан пројекат прикупљања средстава за дигитализацију завичајне архивске и библиотечке грађе са којом располажу. Како бисмо сазнали детаље овог необичног подухвата, какав није у скорије време забележен у Србији, обавили смо интервју са Миланом Радишићем, диригентом и једним од челних људи Сомборског певачког друштва. У дијалогу са Радишићем

сазнајемо околности које су окупиле групу ентузијаста око акције „Песма нас је одржала”. Циљ пројекта „Песма нас је одржала” је дигитализација архивске грађе Сомборског певачког друштва и уређење просторије у којој ће се она чувати. Овај пројекат тежи развоју, обнови и заштити духовних и културних вредности, истиче Радишић: „У сарадњи са crowdfunding платформом „Добри Дабар”, Друштво је покренуло прикупљање средстава за пројекат 22. августа 2022. године и била је намера да сакупимо средства у наредних 45 дана, али како то нисмо успели, акција прикупљања новца траје и даље. Кампању смо осмислили као серију соул и концертних наступа са симболичном ценом карте од 350 динара, којом би сви људи добре воље помогли акцију нашег друштва. Сва прикупљена средства су уплаћена на рачун „Доброг Дабра”, али нисмо још увек довољно прикупили”. Групно финансирање (crowdfunding) „Добри Дабар” је платформа која помаже физичким или правним лицима да реализују своје пројекте на начин да они финансијски, у форми донација, буду подржани од стране јавног мњења, а њихове активности могу се видети на званичном сајту организације (<https://dobridabar.com>).

У дијалогу са Радишићем сазнајемо да преко 150 година значај Сомборског певачког друштва није био само на неговању музичке културе у Срба, већ и певање песама других нација, јер је Сомбор увек био мултинационална средина. Постојање овог певачког друштва је од самог оснивања имало шири друштвени контекст. Томе у прилог говоре чињенице о важним историјским личностима, које су у току претходних један и по век биле на челу Сомборског певачког друштва. Један од најистакнутијих био је адвокат др Јован Лалошевић, који је био укључен у културни, национални и просветни живот српског народа у Аустроугарској монархији са значајном улогом током присаједињења Баната, Бачке и Барање Краљевини Србији, где је 1918. године био изабран за првог председника Народне управе Војводине. Како је др Лалошевић био председник Сомборског певачког друштва, а то друштво тада окупљало и веома утицајне људе из тог периода, многи познати композитори с почетка 20. века компоновали су својевремено за сомборски хор, попут Јосипа Маринковића, Петра Коњовића, Исидора Бајића, Јована Пачуа и других. Осим у музици и уопште поједини људи, које је окупљало Сомборско певачко друштво, имали су својевремено значајну улогу не само у просветитељству, већ у музичкој, политичкој и културној делатности. Из тог периода, према речима Радишића, нису остале само нотне свеске, већ писма, рукописи, записи, преписке, периодике и ретке књиге. Својевремено је обимна грађа била депонована у Историјски архив града Сомбора, али значајна дела и документи остали су у објекту овог певачког друштва. У грађи која треба да се дигитализује постоје документи и преписке др Јована Лалошевића и др Лазе Костића, а садржаји тих писанија остали су до данас непознати широј јавности. Претпоставља се да би у много чему расветлили друштвено-политичка мишљења која су се јављала тада у Сомбору и шире. Лаза Костић био је близак овом Сомборском певачком друштву и физички, будући да је живео у кући, која се и

данас налази до објекта певачког друштва, односно у истом дворишту. Такође, др Лалошевић и др Костић имали су преписке о томе на који начин треба да се у Сомбору сачувају, негују и развијају култура и уметност, а Радишић истиче да би све то било од користи будућим истраживачима и туристима: „Располажемо са многим рукописима од којих су поједини у веома лошем стању. Све што имамо у нашој архиви је несређено, а просторија у којој чувамо сву ту грађу је пуна влаге и буђи. Када су нас посетили кустоси сомборског Музеја, они су гледајући сву ту нашу грађу, оценили да ту има значајних докумената који у много чему могу да разјасне живот тадашњих Сомбораца и њихову културну делатност, нарочито поједина политичка деловања, имајући у виду да је из Сомбора у првој половини 20. века свакако био значајан др Јован Лалошевић, који је преко двадесет година био и председник Сомборског певачког друштва. Др Лалошевић се осим др Костића дописивао и са другим политичким актерима и утицајним уметницима тог времена. Процена је да има око 15.000 различитих докумената које треба хронолошки класификовати по областима, а након тога дигитализовати. Имамо много документације која говори о томе како су настајале неке композиције, а ту су и бројне старе фотографије од историјског значаја за град Сомбор”. Поред добре воље и ентузијазма, највећи проблем су финансије. Радишић истиче да држава издваја по пројектима новац који Сомборском певачком друштву није довољан ни за почетак посла око сређивања и дигитализације грађе. Са друге стране, као додатни проблем се намеће и кадровско питање. За обављање посла дигитализације потребна су стручна лица која би радила на свему томе: „Према нашој процени, требало би нам око пола године да група стручњака среди заоставштину и да се она након тога почне дигитализовати, а волонтера за такав посао нема. Пројекат „Песма нас је одржала” имао је за циљ да концертима прикупимо средства, а прикупили смо до краја 2022. године око 100.000 динара, што није довољно. Нисмо покренули пројекат да одустанемо, па акција прикупљања материјалних средстава и даље траје. Као трећи проблем је то што Закон није на нашој страни, јер за пројекат дигитализације не можемо да конкуришемо као Сомборско певачко друштво. На државним конкурсима можемо да конкуришемо за средства која ће бити намењена за одржавање зграде и трошкове око путовања, гостовања и наступа, али правилницима није предвиђено да средства добијамо за све што желимо мимо нашег рада у оквиру певачког друштва као таквог”.

Радишић истиче да је Градска библиотека „Карло Бијелички” у Сомбору обећала техничку помоћ при дигитализацији, али људске ресурсе нису у могућности да обезбеде, јер и они имају исти проблем. Највећу подршку добили су од Градског музеја у Сомбору, који има жељу да обезбеди стручњаке за рад на селекцији грађе. Међутим, Радишић објашњава да се ту јавља додатни проблем, јер је за хронологију и приоритете неопходно подробно познавати историјат града да би се посао припреме за дигитализацију урадио брзо и квалитетно: „Сматрамо да је наша архива општи интерес града Сомбора, јер то није само музичка архива. Град има вољу, али нема законски механизам, па би сваки конкурс који би био

расписан био у ствари специфичан, односно намештен само за нас, што би било противзаконито. Наш програм за средства града не може да подразумева дигитализацију. Такође, прикупљамо средства путем кампање, међутим и ту постоје правила која су све закомпликовала. Како тражена средства нисмо прикупили донацијама у предвиђеном року, а како је тај рок истекао, свима који су нешто уплатили, морамо новац да враћамо, а то ће више да нас кошта него што смо прикупили, рачунајући уплатне провизије”. Амбициозност и воља ентузијаста који воде Сомборско певачко друштво наишли су на недовољну материјалну подршку јавности у виду донација, док са друге стране законски прописи нису на страни организације оваквог типа која жели да дигитализује своју архивску грађу. Анализом интервјуа са диригентом хора Миланом Радишићем, у Сомборском певачком друштву утврђено је да историја хорског певања у Сомбору има шири значај, будући да не сведочи само о певању, већ и о друштвеном, културном и политичком контексту, стога је за очекивати да ће кампања за прикупљање средстава у 2023. години ипак успети и да ће процес дигитализације започети, будући да тренутно не постоји другачији законско-правни оквир за тај подухват.

Дискусија

Према конкретним примерима описаним у овом раду, попут Градске библиотеке „Карло Бијелички” у Сомбору, Црквене библиотеке у Апатину и Сомборског певачког друштва, уочљиво је да су за успостављање процеса дигитализације главни проблеми финансијска средства и недостатак људских ресурса. Због нове систематизације радних места и реорганизације посла, сомборска Библиотека је укинула Одељење за дигитализацију, које је својевремено покренуто са много ентузијазма. Иако се пројекат „Дигитални Сомбор” и даље примењује под окриљем Одељења за културно-образовне програме и подстицај читања, оптимизам улива чињеница да запослени у Библиотеци и даље раде на дигитализацији чију динамику диктирају одобрени пројекти са градских, покрајинских и републичких нивоа власти. Црквено-завичајна библиотека подунавских Немаца у Апатину је тек пре неколико месеци регистрована као библиотека, па се надају да ће уз помоћ матичне сомборске библиотеке лакше конкурисати за пројекте дигитализације које расписују државне институције, а који се спроводе путем Јавних радова. Са друге стране, поред воље и ентузијазма да искораче из свог опуса регистроване делатности и ураде нешто корисно и ново, код Сомборског певачког друштва се уочава бирократски проблем због тога што не постоји законски механизам уз помоћ којег би једно непрофитно певачко друштво или удружење грађана имало могућност да конкурише за средства и започне дигитализацију своје архиве за коју тврде да је од изузетног културно-историјског значаја за град Сомбор. Певачка друштва бирократски систем не препознаје као оне који се могу буџетирати на такав начин. Различите установе у сличном проблему повезује разноврсна завичајна грађа, као и исти циљ, а то је да дођу до

што већег броја корисника, али и новчаних средстава којима би почели процес дигитализације, сачували богату баштину и уступили је у дигиталној форми на увид широком читалачком аудиторијуму.

Закључак

Анализом одговора и информација које смо добили у обављеним интервјуима за потребе писања овог рада, можемо закључити да у сомборској библиотеци „Карло Бијелички” дигитализација није упитна, већ њен обим. Уочили смо да нема ништа спорно у мотивацији и професионалним обавезама око спровођења овог посла код запослених, али да им недостаје стручни кадар који би заједно са њима дигитализацију културно-историјске баштине обављао континуирано. Очигледно је да библиотеке попут сомборске имају тенденцију да прате савремене токове, да приступају свим технолошким променама, јер дигитализација није само програм чувања и заштите, већ репрезентативни модел за презентације и сериозан истраживачки рад. Међутим, често су библиотеке ограничене буџетом, јер је буџет распоређен на плате запослених, набавку књига и текуће одржавање објекта. Имајући у виду најважније проблеме, једно од решења било би увећање буџета за финансирање библиотека да би се, између осталог, процес дигитализације обављао континуирано, а не од пројекта до пројекта, али и куповала нова техничка опрема за тај посао. Новчана зарада представља основну мотивацију за рад, стога би било неопходно повећати зараде у овом сектору, како за стално запослене којима је дигитализација додатни посао, тако и запосленима по уговору о спровођењу Јавних радова. Можемо рећи да је најтежи период за црквену библиотеку у Апатину иза њих, у смислу адаптације жупне куће у којој се налази библиотека, опремање намештајем, увођење аларм система и деценије прикупљања књига по напуштеним кућама и црквама. Од када су се регистровани пред њима је борба да заврше каталогизацију и да конкуришу за пројекте уз помоћ којих ће почети посао дигитализације старе и ретке књиге. Сомборско певачко друштво није одустало од идеје да прикупи средства за дигитализацију своје архивске грађе, услед мана у системској подршци, окренули су се организацијама које хуманитарним акцијама подржавају добре пројекте од интереса за јавност. Иако су учесници државног система буџетирања разноврсни, на оваквим примерима се показује да систем није довољно флексибилан и да се у односу на сва три изнета примера у овом раду очигледно у појединим аспектима мора мењати. Ту мислимо на континуирано обезбеђивање финансирања дигитализације у свим установама културе које имају културно-завичајну грађу, одговарајућих надокнада за запослене и видљивост оних удружења грађана која могу да оправдају тражена средства по пројекту дигитализације без обзира под којом су шифром у државном систему регистрована.

Литература

- Брзуловић-Станисављевић, Т. (2011). Управљање дигиталним правима. У В. Црногорац и В. Ињац (Прир.), *Хоризонти светског и европског библиотекарства у дигиталном добу. Зборник радова са међународне научне конференције* (стр. 37-54). Београд: Библиотекарско друштво Србије.
- Закон о библиотечко-информационој делатности (2021), *Службени гласник РС*. Бр. 52.
- Закон о ауторским и сродним правима (2019), *Службени гласник РС*. Бр. 66.
- Канцеларија за информационе технологије и електронску управу (2019). *Програм ширења знања из области дигиталне трансформације „Србија дигитализује“*. <https://www.ite.gov.rs/extfile/sr/4292/Program%20Srbija%20digitalizuje.pdf>
- Копоран Г. и Подлипец Д. (2014). Дигитални Сомбор. У С. Јанчић (Ур.), *Дигиталне колекције у библиотекама* (стр. 131-136). Београд: Заједница матичних библиотека Србије; Нови Сад: Градска библиотека.
- Министарство културе и информисања (2017). *Смернице за дигитализацију културног наслеђа у Републици Србији*. <https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/205/smernice-za-digitalizaciju-kulturnog-nasledja-u-republici-srbiji.pdf>
- Правилник о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа (2018), *Службени гласник РС*. Бр. 76.
- Правилник о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора (2017), *Службени гласник РС*. Бр. 102.
- Правилник о организацији и систематизацији послова у Градској библиотеци „Карло Бијелички“ Сомбор (2019), *Службени лист града Сомбора*. Бр. 2.
- Vodič kroz digitalizaciju kulture u Srbiji* (2018). <http://www.seecult.org/sites/default/files/attachments/vodic-kroz-digitalizaciju-e-publikacija.pdf>
- Ђukić, P. i Trifunović, B. (Prev.) (2012). *IFLA/UNESCO manifest za digitalne biblioteke – srpski prevod*. <https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/files/assets/digital-libraries/documents/ifla-unesco-digital-libraries-manifesto-sr.pdf>
- Klimpel, P. i Ojler, E. (2019). *Budućnost prošlosti: kulturno nasleđe u digitalnom svetu*. Београд: Народна библиотека Србије.
- Stojić Gordana, V. (2014). Kulturno nasleđe u digitalnom svetu. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, (143), 230-250. doi: 10.5937/kultura1443230S
- Sudimac, T. i Rudić, G. (2019). Digitalizacija kulturne baštine u javnim bibliotekama centralne Srbije – stanje i perspektiva. *Kultura polisa*, XVI(40), 445-458. <https://kpolisa.com/index.php/kp/article/view/545>
- Trifunović, B. (2010). Zavičajne digitalne biblioteke. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, (129), 155-181.

UNESCO/PERSIST (2016). *Smernice pri izboru digitalnog kulturnog nasleđa za dugoročno čuvanje*. <https://unescopersist.files.wordpress.com/2018/11/persist-content-guidelines-ser.pdf>

EXPERIENCES OF CULTURAL HERITAGE DIGITALIZATION IN DIFFERENT INSTITUTIONS: CITY LIBRARY IN SOMBOR, CHURCH LIBRARY IN APATIN AND SOMBOR SINGING SOCIETY

Summary: The goal of this work is to show the scope, possibilities and limitations of digitalization of cultural heritage in libraries, institutions or associations, which possess library-information material of homeland and significant interest for citizens and the history of the place where they are located. The research was carried out in the Sombor City Library „Karlo Bijelicki“, the Church-Native Library of the Danubian Germans in Apatin and the Sombor Singing Society. The perceived problem is how to preserve old and rare books, periodicals, records or documents in smaller communities through continuous digitization and what kind of support is necessary for that. The result of the conducted research refers to different institutions in a similar problem connected by a variety of native materials and the same goal, which is to reach as many users and funds as possible in order to start the digitization process, preserve the rich heritage and give it to the reading public in digital form. The conclusion is that it is necessary to: continuously provide funding for digitalization in all cultural institutions that have cultural and native structures, allow better compensation for employees and enable the visibility of those associations or organizations that can apply equally for digitization projects regardless of how they are administratively registered in the system. The described problems are the result of the analysis of transcripts of unstructured interviews with respondents from the mentioned institutions.

Keywords: native materials, digitalization, culture, heritage, libraries